

Date: 23rd September-2026

**QORAQALPOG'ISTON FERMER XO'JALIGI SHAROITIDA TURLI JINS
VA YOSH TUYALARNING EKSTERER-KONSTITUTSIONAL XUSUSIYATLARI**

A.Abdimuratov

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasining keskin kontinental iqlimi va cho'l-yaylov sharoitida yetishtirilayotgan har xil jins hamda yosh guruhlardagi tuyalarning eksterer-konstitutsional xususiyatlari, tana o'lchamlari va ularning proporsional rivojlanish indeksleri tahlil qilindi va xulosalar berildi.

Kalit so'zlar: tuya, eksterer, konstitutsiya, tana o'lchamlari, yosh dinamikasi, eksterer indeksleri.

KIRISH

Qoraqalpog'iston tuyalarining genofondini turkmanlarning arvan zotli dromedarlari, qozoqlarning baktrianlari va ularning duragaylari tashkil etadi. Sof zotli turkman dromedarlari genofondidan foydalanib yaratilgan bir o'rkachli tuyalarning katta bosh soni mavjud. Shu bilan birga, mahsuldor tuyachilik juda sust sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Shu munosabat bilan tuyachilik tarmog'ining go'sht mahsuldorligini oshirishning mutlaqo yangi yo'llarini ishlab chiqishga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Qoraqalpog'iston sharoitida tuya go'shti ishlab chiqarish texnologiyasini takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Shundan kelib chiqib, Qoraqalpog'iston fermer xo'jaliklarida tuyalarning go'sht mahsuldorligini o'rganish dolzarb hisoblanadi. Professor M.V. Chebishevning ta'kidlashicha, go'sht, ayniqsa, tuya yog'i katta qiymatga ega. Tirik vaznining kattaligi - 500-800 kg, bo'rdoqiga boqilgan hayvonlarning so'yim chiqimining nisbatan yuqoriligi (56% gacha), bunda yog' chiqimining kattaligi (160 kg gacha) cho'l chorvachiligining go'sht tarmog'i sifatida tuyachilikning iqtisodiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Tadqiqotning maqsadi. Tadqiqotning maqsadi Qoraqalpog'iston fermer xo'jaliklari sharoitida bir o'rkachli tuyalarning o'sishi va rivojlanishi, semirish sifatleri, go'sht mahsuldorligini o'rganish va tuya go'shti yetishtirish texnologiyasini takomillashtirishdan iborat.

Tadqiqot joyi va uslublar. Tadqiqotlar Taxtakopir tumanidagi "Durdona-Aydana" tuyachilik fermer xo'jaligida olib borildi. Tajriba hayvonlarining tana o'lchamlari amaldagi Tuyalarni bonitirovka qilish bo'yicha yo'riqnomaga [2001] muvofiq o'rganiladi. Tirik vazn hayvonlarni statsionar tarozida individual tortish, shuningdek, hisoblash usuli bilan aniqlandi. Eksperimental ma'lumotlarni statistik qayta ishlash N.A.Ploxinskiy (1964) va E.K.Merkuryeva (1976) tomonidan tavsiflangan variatsion statistika usuli bilan amalga oshirildi. Tuyalarning tug'ilgan yili va go'sht mahsuldorligi A.Baymukanov va boshq. [2002] va tuyalarning go'sht mahsuldorligini o'rganish uslubi bo'yicha o'rganildi.

Tahlil va natijalar. Zootexnik o'lchovlar shuni ko'rsatdiki, tuyalarda tana o'lchamlarining o'sishi yoshga bevosita bog'liq bo'lib, jinsiy dimorfizm (erkak va

Date: 23rdSeptember-2026

urg'ochilar o'rtasidagi tafovut) asosan 3 yoshdan keyin yaqqol namoyon bo'ladi. Tuyalarning tana o'lchovlar bo'yicha olingan ma'lumotlar tahlil qilindi va jadvalda keltirildi. (1-jadval)

1-jadval

Turli jins va yoshdagi tuyalarning asosiy tana o'lchamlari

($M \pm m$, sm), n=5

Yosh va jins guruhi	Yag'rin balandligi	Tana uzunligi	qiya Ko'krak aylanasi	Pocha aylanasi
12 oylik bo'taloqlar (urg'ochi)	142,5 $\pm$ 1,2*	130,2 $\pm$ 1,4	152,0 $\pm$ 1,8	17,2 $\pm$ 0,2
12 oylik bo'taloqlar (erkak)	145,0 $\pm$ 1,1	133,5 $\pm$ 1,3	155,4 $\pm$ 1,6	17,8 $\pm$ 0,3
24 oylik yosh tuyalar	168,2 $\pm$ 1,5	158,0 $\pm$ 1,6	182,3 $\pm$ 2,1**	20,1 $\pm$ 0,2
Katta yoshli urg'ochi tuyalar	178,5 $\pm$ 1,8*	172,4 $\pm$ 1,9	210,5 $\pm$ 2,5	22,4 $\pm$ 0,3
Katta yoshli erkak tuyalar	188,0 $\pm$ 2,1	183,2 $\pm$ 2,0**	228,0 $\pm$ 2,8	24,6 $\pm$ 0,4

*P<0,001, **P<0,005

1-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, 12 oylikdan katta yoshli davrgacha yag'rin balandligi 30-43 sm ga, tana qiya uzunligi 42-53 sm ga, ko'krak aylanasi esa 58-73 sm ga ortgan. Katta yoshli erkak tuyalarning tana o'lchamlari urg'ochilarga nisbatan bir qancha yuqori bo'lib, skelet va ko'krak qafasining hajmdorligi bilan ajralib turdi.

Eksterer o'lchamlari va ularning o'zaro nisbati hayvon konstitutsiyasini belgilab beradi. Tajribadagi tuyalarning eksterer o'lchamlari orqali ularning indeksleri ham hisoblab chiqildi va olingan ma'lumotlar 2-jadvalda keltirildi.

2-jadval

Tuyalarning tana indeksleri ko'rsatkichlari (%), n=5

Yosh va jins guruhi	Uzunoyoqlilik indeksi	Ko'krakdorlik indeksi	Suyakdorlik indeksi
12 oylik bo'taloqlar	91,3	106,6	12,0
24 oylik yosh tuyalar	93,9	108,3	11,9
Katta yoshli urg'ochi tuyalar	96,5	117,9	12,5
Katta yoshli erkak tuyalar	97,4	121,2	13,0

2-jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, Uzunoyoqlilik indeksi yosh o'sishi bilan 91,3 % dan 97,4 % gacha oshgan. Bu tuyalarning yoshi ulg'aygani sari tana shakli baland bo'yli ko'rinishdan cho'zilgan, kvadratga yaqin va mutanosib shaklga o'tishini ko'rsatadi. Ko'krakdorlik indeksi katta yoshli erkak tuyalarda 121,2 % ni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich o'pka va yurak bag'rining kengligini, chidamkorlik va baquvvat konstitutsiyani anglatadi. Suyakdorlik indeksi 11,9-13,0 % atrofida bo'lib, Qoraqalpog'iston

Date: 23rd September-2026

tuyalarining suyak skeleti baquvvatligi va cho'l sharoitidagi uzoq yaylov yurishlariga moslashganligini isbotlaydi.

Xulosalar. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va tahlillar bo'yicha quydagicha xulosalarga kelindi:

1. Qoraqalpog'iston fermer xo'jaliklari sharoitida tuyalarning eksterer ko'rsatkichlari ularning yoshi va jinsiga muvofiq ravishda mutanosib rivojlanadi. Maksimal tana o'lchamlari va tirik vazn ko'rsatkichlari erkak tuyalarda (5-6 yoshda) kuzatiladi.

2. Tana o'lchamlari va eksterer indeksleri (xususan, ko'krak va suyakdorlik indeksleri) o'rganilgan tuyalarning mustahkam konstitutsiyaga hamda cho'l ekologik muhitiga yuqori darajada moslashganligini ko'rsatadi.

3. Tuyachilikka ixtisoslashgan fermer xo'jaliklarida naslli xatlov o'tkazishda va nasldor guruhlarini tanlashda ko'krak aylanasi (220 sm dan kam bo'lmagan) hamda pocha aylanasi (24 sm dan yuqori) asosiy eksterer mezonlari sifatida tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Baimukanov A.B. va boshq. Tuyachilik va uni rivojlantirish alomatlari. – Toshkent, 2018.
2. Qazaqbayev A., Esjanov A. Qoraqalpog'iston chorvachiligi va yaylov resurslari. – Nukus, 2021.
3. Zootexniya va naslchilik ishi bo'yicha uslubiy qo'llanmalar.

